

represented. The practice of a number of Ukrainian, Polish, Jewish public-educational societies, including «Enlightenment», «Native School», «Russian Conversation», «Union of Ukrainians», «Stonemasons», «Frogsin», «Gaskala», «Lyutnya», «Glue Harmony» and others who have proven to be active communicators in the music and arts field. A wide range of activities of these organizations is described in the following aspects: foundation of choirs, orchestras, amateur theater groups; training of conductors for circles; opening educational courses for directors and conductors; arranging dramatic performances and concerts; organization of competitions for drama groups and choirs; opening of educational establishments of different level and directions of activity; conducting various lectures and seminars; setting up libraries with music and drama literature and more.

Key words: society, cultural and artistic communication, multiethnic environment, Stanislaviv.

Надійшла до редакції 18.11.2019 р.

УДК 94 (271.72-11+811.1)(008)

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВІРМЕНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Гаюк Ірина Яківна – кандидат філософських наук, доцент кафедри менеджменту мистецтв,
Львівська національна академія мистецтв, м. Львів
orcid.org/0000-0002-1296-0872
doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.214
irinahayuk@gmail.com

Визначено основні проблеми у сфері збереження історико-культурної спадщини вірмен в Україні та шляхи їх вирішення. Доведено, що вони пов'язані з недостатнім науковим вивченням даного сегменту культури, відсутністю коштів на ремонт і консервацію нерухомої та рухомої спадщини, а також недотриманням чинних вимог щодо збереження історичного інтер'єру вірменських споруд при передачі їх іншим громадам. Показано, що культура вірменської діаспори є невід'ємною важливою складовою культурного поля України, і тому вимагає активного її вивчення, збереження та актуалізації. Проблема збереження цього потужного пласту культури має комплексний характер, і її рішення залежить від скоординованої дії фахівців в області вірменської культури, відповідних державних структур і представників вірменської діаспори.

Ключові слова: актуалізація, артефакти, архітектура, вірмени, діаспора, культура, реставрація, спадщина.

Постановка проблеми. За століття проживання вірмен на українських землях у них сформувалася оригінальна діаспоральна культура, що постала внаслідок цікавого переплетення древніх християнських і дохристиянських традицій історичної батьківщини вірмен із традиціями та звичаями україно-польсько-російського середовища. Це явище вимагає ґрунтовного і дослідження не лише з історичної, а й з прикладної точки зору. Вивчення місцевих вірменських традицій, їх порівняння з аналогічними традиціями своєї історичної батьківщини, з одного боку, а з іншого – місцевими автохтонними традиціями, порівняльний аналіз розвитку культурних традицій вірменської діаспори в інших країнах – єдина можливість найповніше виявити та визначити характерні особливості й унікальність культури вірменської діаспори в Україні.

Огляд публікацій. Дослідженнями історії вірменських колоній в Україні займалося чимало видатних науковців як в Україні, так і за кордоном. Серед них слід назвати провідного вірменолога країни проф. Я. Дашкевича [3], вірменських науковців проф. Л. Чукасяна [16], д-ра В. Григоряна [6], істориків та мистецтвознавців дорядянської доби Я. Болос-Антоневича [14], о. С. Баронча [15], Вл. Лозинського [20]; з числа польських науковців нового тисячоліття – Я. Хшончевського [17], І. Волянську [24], В. Делугу [18] та ін. Однак, саме в контексті проблеми актуалізації вірменської культурної спадщини дана тема ніколи не поставала і не розглядалася.

Мета статті – визначити основні проблеми у сфері збереження історико-культурної спадщини вірмен в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення.

Вклад основного матеріалу. У проблемі збереження вірменської культурної спадщини в Україні доцільно виокремити два аспекти: а) збереження нерухомої вірменської культурної спадщини (світські та церковні будівлі, цвинтарі та кладовища тощо); б) збереження рухомої вірменської культурної спадщини, втіленої в різноманітних культурних артефактах, ремісничих виробках і письмових пам'ятках.

Процес збереження культурної спадщини включає три основні складові: а) необхідно знати, що зберігати. Це передбачає вивчення культурної історії вірмен в Україні (а також у регіоні басейну Чорного моря та у зв'язках із Вірменією, Румунією, Молдовою, Польщею, Угорщиною і Росією), поєднане з пошуком, ідентифікацією та фіксацією пам'яток вірменської культури і введенням їх до наукового обігу;

б) збереження, консервацію і реставрацію пам'яток вірменської культури; в) актуалізацію вірменського культурної спадщини, що включає не лише вивчення та збереження культурних пам'яток, але й привертання до них уваги широких верств населення – вірмен і не вірмен, створення того інформаційного поля, що сприятиме підвищенню уваги та зацікавленості вивченням вірменської культурної спадщини.

Нерухома вірменська культурна спадщина – це релігійні та світські будівлі: церкви, монастирі, каплиці, кладовища, джерела (колодязі, водогони, фонтани), школи і притулки, музеї, житлові будинки, а також споруди, виконані за проектами архітекторів – вірмен. Комплексна наукова робота із систематизації церковних споруд частково виконана – йдеться про каталог Я. Хжончевського «Церкви польських вірмен» (вірменські церкви на території колишньої Речі Посполитої, які сьогодні, за винятком Замостя, знаходяться на території України) [17].

Аналіз стану збереження вірменських церковних споруд засвідчує наявність двох основних проблем: а) фінансування, коли відсутні кошти навіть на мінімальний ремонт і консервацію; б) огляд наявності та стану вірменських церков в Україні дозволяє зробити висновок, що більша їх частина не належить вірменським громадам через їхню відсутність або малу чисельність, тому ці церковні приміщення часто передають у користування іншим. Однак, при передачі вірменських церков іншим конфесіям не забезпечується дотримання вимоги зберігати при ремонті оригінальний історичний інтер'єр храму. Також, зазвичай, ігнорується питання щодо обов'язковості вироблення таблички з історичною довідкою про те, що дана будівля історично є вірменською пам'яткою. Більше того, навіть там, де такі таблички були, через певний час вони зникали (наприклад, в Івано-Франківську).

Проілюструємо ці позиції окремими прикладами. Вірменську церкву Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії в Бережанах, побудовану 1764 р. [15-1; 80], радянська влада закрила в 1946 р. Те, що костел був саме такої висвяти (і назви, а не св. Григорія Просвітителя), свідчить опис його головного вівтаря, де знаходилася ікона Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. В церкві були і два бічні вівтарі з іконами св. Григорія Просвітителя та св. Анни.

Після розпаду СРСР у 1992 р. храм передали УПЦ МП. За декілька років господарювання історичний інтер'єр храму був повністю знищений: розібрано головний вівтар, знищено бічні вівтарі, пошкоджено амвон, розбито стуккові барел'єфи святих під вікнами. Зберіглося лише зображення св. Миколая під південним вікном пресвітерія. З огляду на це архітектурний нагляд у Тернополі забрав церкву в УПЦ МП і віддав її греко-католикам. Однак, у плані реставрації там нічого так і не робилося, поки, зрештою, в 2014 р. церкву не передали ВАЦ.

Наступний приклад – вірменська церква Благівіщення Пресвятої Богородиці (Сурб Аветман) в Мелітополі, збудована в 1883-1885 рр. коштами відомого вірменського благодійника Мартіха Аветіка Саркісяна Хлюбніцкого (Аветіса Саркісовича Хлебнікянца) [10; 145]. Ікона «Вознесіння Христа» на одному з опорних стовпів купола прикриває табличку, на якій вірменською мовою увічнено ім'я мецената будівництва церкви [11]. Після революції церкву закрили, і в 1930 р. в її будинку розмістили молочну дослідницьку лабораторію. В 1941 р. після окупації Мелітополя німецькими військами храм знову відкрили, але як православний Олександрівський собор, очевидно, в пам'ять про православний Олександрівський собор, що розташовувався неподалік і був зруйнований у II пол. 1930-х рр. У 2003-2004 рр. собор повністю перебудували: від первісної споруди залишився лише корпус, над вівтарем вимурувано ще один купол, змінено форму старих куполів, додано один поверх до дзвіниці, стіни розписано новими фресками. Таблиці з історичною довідкою відсутні. А в сучасній туристичній рекламі собору з фотографією Вірменської церкви поч. 1930-х рр. читаємо, що «так виглядав нинішній собор Олександра Невського в 30-ті рр. ХХ ст. (тоді в ньому розміщувалася вірмено-григоріанська церква)» [11].

Щодо світської архітектури вірмен, кладовищ і цвинтарів, то вивчення цього пласта вірменської культурної спадщини майже відсутнє. Тоді як дослідження, систематизація, каталогізація та оцифрування, особливо, вірменських кладовищ, окремих поховань набуває сьогодні особливої актуальності: проведення такої роботи дасть безцінний матеріал для вивчення вірменських родів, генеалогії, взаємозв'язків вірмен різних регіонів України, відстеження міграційних потоків вірмен у різні періоди, не кажучи про отримання важливого матеріалу для вивчення історії місцевих вірменських громад.

Окремі вірменські кладовища були майже в усіх містах, де існували більш-менш значущі вірменські колонії. У деяких містах і містечках вірмени не мали окремого місця поховань, але їм виділялася частина загальноміського кладовища (наприклад, в Одесі). Найчастіше кладовища розташовувалися біля вірменської церкви (цвинтарі). Тому там, де церкви руйнували, це призводило і до знищення цвинтарів, як це сталося, наприклад, у Львові з вірменським монастирським комплексом св. Анни (II пол. XIII-поч. XIV ст.). У 1784 р. комплекс закрили, будівлі розібрали, а монастир продали під броварню [4; 202–210]. У 1840 р. під час розчищення місця під будівництво залізничної

колії, знесли й цвинтар. Більшість надгробних плит використали для будівництва броварні. Частину монастирських хачкарів і тапанакарів перенесли до вірменського кафедрального собору Успіння Пресвятої Богородиці, одна плита потрапила до Львівського історичного музею [5; 123–135].

Занедбані, а подекуди – на межі зникнення, вірменські ділянки на кладовищах в Одесі, Чернівцях, Могилеві Подільському. Упорядкованими є лише ділянка вірменського цвинтарю в Кутах (силами польських волонтерів із нащадків місцевих вірмен) та музей-заповідник «Личаківський цвинтар», хоча і тут проблем вистачає.

Найбільш цікаві та значущі як в історичному, так і в художньому плані, вірменські поховання знаходяться у Львівському історико-культурному музеї-заповіднику «Личаківський цвинтар». Тут поховані видатні представники відомих вірменських родів Абгаровичів, Барончів, Ісаковичів, Кшечуновичів, Ромашканів, Стефановичів, Теодоровичів, Тировичів. Найстаріший вірменський надгробок на Личаківському кладовищі – надгробна плита 1675 р. із могили невідомого представника львівської вірменської громади (кут поля № 10). Плита з пісковика прямокутної форми прикрашена орнаментом із виноградних грон. У верхній її частині – напис вірменською мовою (нерозшифрований) і дата «1675». Пливу знайдено під час будівельних робіт на території кладовища. З написів на звороті зрозуміло, що наприкінці XVIII ст. її використовували для іншої могили. Сьогодні стан плити поганий: загальне руйнування та значне потемніння каменю, численні втрати окремих фрагментів.

У такому ж аварійному стані знаходиться каплиця вірменських бенедиктинок кінця XIX ст. на полі № 5. Сам монастир вірменських бенедиктинок заснований у Львові 1680 р, а в 1682–1683 рр. для них збудували приміщення, розташоване з північної сторони Вірменського кафедрального собору. Згодом, декретом цесаря Йосифа II від 16 січня 1785 р. при монастирі відкрито публічну школу (спочатку двокласну, а через 2 роки – п'яти). Монастир добре знали: в 1781 р. тут були послушниці не лише з України, Польщі, Семиграда, а й Криму, Стамбула і навіть Татарії [19; 109–112]. Сьогодні по всій поверхні будівлі каплиці вірменських бенедиктинок втрачено штукатурку, зруйновано цегляну кладку, відсутні перекриття, дах і двері, повністю знищений інтер'єр.

Серед відомих представників вірмен на кладовищі поховані львівський вірмено-католицький архієпископ-митрополит у 1882–1901 рр. Ісаак Микола Ісакович (1824–1901 рр.), якого за його ораторський дар називали вірменським Златоустом; відомий вчений-орієнталіст, прелат вірменської капітули у Львові о. Богдан Давидович (1858–1933 рр.); видатний церковний та суспільний діяч львівський вірмено-католицький архієпископ-митрополит у 1832–1858 рр. Самуель Кирило Стефанович (1755 (1752?)–1858 рр.). На Личаківському кладовищі поховано і вірменина Теодора Торосевича (1789 р., Станіслав – 1876 р., Львів) – знаменитого львівського вченого-хіміка, фармацевта, першовідкривача мінеральних вод Трускавця, одного з перших дослідників мінеральних вод Немирова, Шкла та інших курортів. Він був автором майже 106 наукових статей та монографій, зокрема, відомої праці «Мінеральні джерела в Королівстві Галіція і на Буковині та їх фізико-хімічний склад» (Львів, 1849 р.). Однак, сьогодні стан: його могили також аварійний: гробниця сильно вросла в землю, основа надгробка з кам'яних брил зруйнована,obelіск втратив вертикальне положення, майже повністю втрачена кута металева огорожа навколо гробниці [21; 375].

Окрім того, що на кладовищі поховано чимало представників вірменських родин, тут також представлені і роботи іменитих вірменських художників, зокрема, Тадеуша Баронча, Юліана Захаревича, Людвіга Тировича-старшого. Так, із робіт відомого скульптора Т. Баронча на Личаківському кладовищі представлені: надгробок на могилі Матильди Жлобицької 1900 р., гробниця сім'ї Яна Казимира Левицького, пам'ятник на могилі Юліана Костянтина Ордона тощо [8; 21, 245–246, 331, 21; 175].

Ряд надгробків виконано за проектами знаного львівського архітектора епохи історизму Юліана Захаревича (1837–1898 рр.), а також фірмою Людвіга Тировича-старшого. Та й сама гробниця роду Тировичів – нечисленного вірменського роду, найвідомішими представниками якого у Львові були Людвік Тирович (28.09.1861–8.01.1930 рр.) – скульптор і власник фірми з виготовлення скульптурних пам'ятників у Львові, та його сини, особливо, один із найкращих авангардистських художників-графіків I пол. XX ст. Людвіг Тирович-молодший, також знаходиться на Личаківському кладовищі.

У багатьох містах і селах – Кам'янці-Подільському, Язлівці, Білгород-Дністровському та ін. – окремі вірменські кладовища повністю знищені. Кладовище в Білгород-Дністровському зруйнували в 1970-х рр., хоча там знаходилися цінні в історичному та художньому плані споруди, зокрема, усипальниця одного з найбільших вірменських підприємців та благодійників півдня України Марка Асвадурава, побудована за проектом знаменитого вірменського архітектора Левона Нафіляна [23].

Стосовно рухомого майна – різноманітних предметів культури вірмен, ремісничих виробів, писемних пам'яток тощо, які зберігаються у державних музейних колекціях, – «пробіл» частково закритий: проведена автором статті науково-дослідна і каталогізаційна робота виявила і зафіксувала

майже 70% експонатів вірменської культури, що зберігаються в 44 музеях України (в тих містах, де існували історично значимі вірменські колонії). Цифра «майже 70%» дана тому, що майже всі експонати вірменської культури знаходяться в запасниках музеїв. Отже, пошукова робота велася за інвентарними книгами або каталогізаційними картками. А оскільки абсолютна більшість експонатів не атрибутована як вірменська, вибірка проводилася на підставі загального опису, який, найчастіше, залишав бажати кращого (наприклад, «Блюдо. Схід» або «Килим східний»). На жаль, перебування пам'ятників вірменської культури в музейних колекціях не гарантує їх задовільного збереження. Багато з експонатів вимагають термінової реставрації. Але навіть відреставровані експонати часто не полишають запасників, тому що відсутні спеціальні експозиції, присвячені вірменській культурі. Наприклад, знаменита чудотворна ікона Вірменської Богородиці з Кам'янця-Подільського знайдена в Музеї ім. Богдана та Варвари Ханенків м. Києва. Вірменський собор св. Миколи, де вона перебувала протягом століть – зруйнований, сама ікона зникла у 1920 р. і лише каталогізація експонатів вірменської культури в музеях України дала можливість знайти її в Києві [2; 335–339]. У самому музеї її атрибутовували як ікону роботи невідомого майстра Чеської школи кін. XVI ст.

Ще один важливий напрям науково-дослідницької роботи – пошук, вивчення, систематизація та каталогізація величезного масиву матеріалу – документів і предметів вірменської культури – вивезеного за межі України. Проведення такої роботи при сучасних технічних мережевих можливостях дозволить ввести ці матеріали в науковий обіг і надасть можливість їх цільового вивчення в обхід українських питань передачі або повернення пам'яток культури на їх історичну Батьківщину.

Стосовно частини експонатів вірменської культури збереглася інформація, куди і ким вони вивезені і де знаходяться сьогодні. Чимало, особливо церковних предметів, книг та архівних матеріалів, вивезли до Польщі в 40-х рр. XX ст. самі вірмени. Понад 200 вірменських рукописних книг із Криму, книги вірменської парафії в Бережанах знаходяться в Матенадарані (м. Єреван). 45 стародавніх вірменських манускриптів і 54 друковані книги з вірменського собору св. Миколая у Кам'янці-Подільському ще в 1891 р. вивезли до Росії і передали до Санкт-Петербурзької Публічної бібліотеки (їх описав М. Я. Марр) [9; 11-16.]. Згідно з С. Коланджяном, частина вірменських рукописів із Криму та Західної України знаходиться в трансильванському місті Герла (вірменське місто Арменополіс, закладене 1700 р.) у вірменській залі обласного музею [7; 499–533].

Відсутні комплексні дослідження і каталогізація такого вагомego сегменту культурної спадщини вірмен України як світська архітектура: вірменські житлові будинки, палаци, торгові будівлі, лазні, колодязі, школи (будинки Абамеліків, Асвадурових, Мірзоянів та ін. в Одесі; вірменські квартали Львова, Кам'янець-Подільського та інших міст; палац Ромашканів та будинки вірмен в Івано-Франківську тощо); вірменські фонтани і колодязі (Кам'янець-Подільський, Феодосія та ін. міста), роботи архітекторів-вірмен в Україні, зокрема, Яна де Вітте, Юліана Захаревича, Д. Мазірова тощо.

Наведемо лише окремі приклади: Чорна кам'яниця (кам'яний будинок) на пл. Ринок. На місці будинку № 8 на пл. Ринок у XVII ст. знаходився будинок Бернатовичів, власником якого був легендарний Христофор Аведік Бернатович – купець, банкір, голова митної служби Східної Галичини. Існує легенда, що саме він надав королю Владиславу IV позику в 100 тис. дукатів.

Будинок № 10 на пл. Ринок споруджений з 4-х будинків за проектом Яна де Вітте, як і чудовий Домініканський собор у Львові (пл. Музейна, 1). Собор будували протягом 1749–1764 рр., керував будівництвом вірменин Христофор Мурадович, а дзвіниця за проектом львівського вірменина Юліана Захаревича прибудована наприкінці XIX ст. У 2010 р. відомий український мистецтвознавець Ю. Бірюльов опублікував книгу з красномовною назвою «Захаревичі – творці столичного Львова», яка розкриває значний внесок Юліана та Альфреда Захаревичів у створення нового обличчя Львова II пол. XIX – поч. XX ст. [1].

Одним із найважливіших і найефективніших шляхів актуалізації вірменської культурної спадщини є проведення наукових та мистецько-культурних заходів із нагоди важливих ювілеїв із широким залученням громадськості та ЗМІ. Сьогодні пересічному громадянину відоме, в кращому випадку, ім'я С. Параджанова, хоча цей видатний син трьох народів – вірменського, українського та грузинського – лише верхівка айсбергу когорта непересічних вірмен, які жили в Україні.

Так, цього року виповняється 200 років від дня народження видатного музиканта, професора консерваторії та артистичного директора Галицького музичного товариства у Львові, помічника і головного видавця та редактора творів Ф. Кароля фон Мікулі. Його композиторська спадщина належить до романтичного напрямку в музиці. В галереї львівського Вірменського собору встановлена меморіальна дошка з написом: «Каролу Мікулі, 1819–1897. Видатному піаністові і композиторові, директору Галицького музичного товариства. Вдячні учні та учениці».

27 липня виповнюється 110 років від дня смерті Каетана Абгаровича (7 (20).08.1856, Чернівці під Станіславом – 27.07.1909 рр., Трускавець) – відомого письменника з давнього вірменського роду Абгаро-Солтанів, який друкувався під псевдонімом Абгар Солтан.

Якщо С. Параджанов називав себе сином трьох народів – вірменського, українського та грузинського, то К. Абгаровича також можна назвати сином трьох народів – вірменського, польського та українського. Жив він переважно у власному маєтку в с. Дубенки Бучацького повіту (сьогодні Монастирський р-н Тернопільської обл.). К. Абгарович писав цікаві повісті та оповідання про старопольську та українську шляхту Покуття. Перший його твір «Клуб кажанів» надруковано у Львові в 1892 р., останні романи «Занадто пізно» і «Смерть Еміра» – в 1909 р. І хоча І. Франко в статті «Абгар-Солтан. Русини, етюди та малюнки» (літературний додаток «Гиждень» до газети «Кур'єр львівський» від 24.04.1893 р.) розкритикував його за експресивно-спрошене змальовування образів українців, Абгар-Солтан був прихильником примирення поляків із русинами (обидва народи називав австрійськими русинами) [12; 37]. К. Абгарович добре знав українську мову та літературу, видав збірку новел «Русини» (1893 р.), написав оповідання та книгу про Ю. Федьковича, якого називав буковинським Кобзарем [13].

К. Абгарович ніколи не забував своє вірменське коріння, що особливо яскраво проявилось в його оповіданні «Польський король». Після того, як воно було надруковане у двох номерах львівського вірменського часопису «Посланець св. Грегора» у 1929 р., до редакції надійшов лист від пані Максиміліанової з вірменського роду Агопсовичів, в якому вона розповіла, що в образі героя оповідання Теодора Тухановича на прізвисько Бодзь насправді зображено брата її бабці Юзефа Агопсовича родом із містечка Кулачківці біля м. Гвоздець Станіславського повіту (сьогодні с. Кулачківці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.) [22; 177]. Коли п. Агопсович тимчасово перебував у Кракові, його випадково побачив Ян Матейко і попросив позувати для картини «Король Стефан Баторій під Псковом», тому що Агопсович дуже на нього подібний. П. Юзеф погодився, а на питання художника, чим він може йому віддячити, Агопсович дістав фото матері і попросив Матейка зробити її портрет, який довго зберігався у сім'ї.

Висновки. Культура вірменської діаспори в Україні є цілісним феноменом, що виник у результаті взаємодії, органічного синтезу культури емігрантів і домінуючої культури країни, яка надала їм притулок. За століття проживання вірмен на українських землях вони залишили тут багату культурну спадщину, що формувалася під значним впливом української культури і, водночас, відчутно впливала на характер розвитку культури автохтонів. Сьогодні культура вірменської діаспори є невід'ємною і важливою складовою культурного поля української держави і тому вимагає не лише активного її вивчення, але й збереження та актуалізації. Питання або, скоріше, проблема збереження цього потужного пласту культури має комплексний характер і її вирішення залежить, перш за все, від скоординованості дій фахівців у сфері вірменської культури (істориків, краєзнавців, «прикладників» тощо), відповідних державних структур і представників вірменської діаспори в Україні.

Список використаної літератури

1. **Бірюльов Ю.** Захаревичі: Творці столичного Львова. Львів : «Центр Європи», 2010. 336 с.
2. **Гаюк І.** Ілюстрована енциклопедія вірменської культури в Україні. Львів : Афіша, 2012. Т. I. 992 с.
3. **Дашкевич Я. Р.** Вірменія і Україна. Львів-Нью-Йорк, 2001. 760 с; його ж. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть, Львів : Логос, 2012, 1328 с.
4. **Дашкевич Я.** Вірменський сакральний комплекс із часів княжого Львова. *Історія релігій в Україні:* наук. щорічн. Кн. I. Львів, 2005. С. 202–210.
5. **Дашкевич Я. Р., Трыарский Э.** Армяно-кыпчакская надпись из Львова (1609) и вопросы изучения средневековых памятников армянской эпиграфики. *Rocznik orientalistyczny.* Т. XXXV, 2. S. 123–135.
6. **Григорян В. Р.** История армянских колоний на Украине и в Польше (армяне в Подолии). Ереван, 2005. 290 с.
7. **Коланджян С. Э.** Город Герла и его армянские рукописи. *Вестник Матенадарана.* Ереван : Изд-во АН Арм. ССР, 1962. С. 499–533.
8. **Лупій Г.** Львівський історико-культурний музей-заповідник «Личаківський цвинтар». *Путівник.* Львів : Каменярь, 1996. 365 с.
9. **Марр Н. Я.** Описание старинных армянских рукописей и печатных книг из архива армяно-католической церкви св. Николая в Каменце Подольском. *Отчет императорской Публичной б-ки за 1891 г.* СПб, 1894. С.11–16.
10. **Российская и Ново-Нахичеванская епархия Армянской Апостольской Церкви.** Исторический путь. Москва, 2013. 429 с.
11. **Тайна кафедрального собора Александра Невского в Мелитополе.** URL: www.rus.zp.ua.
12. **Франко І.** Abgar-Soltan. Rusini. *Зб. тв. : У 50 т.* Т. 29. Київ : Наук. думка, 1981.

13. **Abgar-Sołtan.** Józef Jerzy Hordyński-Fed'kowicz – poeta rusiński na Bukowinie: szkic literacki, Kraków: Drukarnia «Czasu» Fr. Kluczyckiego i sp., 1892. 34 s.
14. **Antoniewicz Jan (Boloż).** Cechy świeckiej architektury Ormian polskich. *Czas*, Kraków, 1895. S. 134–157; його ж. O sztuce polskich Ormian (architektura, malarstwo, ornamentyka). *Kwartalnik Historyczny*. T. 10. Lwów, 1896. S. 729–730.
15. **Barqcz S.** Żywoty sławnych Ormian w Polsce, Lwów, 1856. 485 s.; його ж. Rys dziejów ormiańskich, Tarnopol, 1869. 238 s.
16. **Chookaszian Levon.** About Miniaturist Grigor Milijetsi and Illustrations of the Lviv Gospels of 1197. *Series Bizantina. Studies on Byzantine and Post – Byzantine Art// Art of the Armenian Diaspora*. Vol. XV. Warsaw, 2018. S. 11–32; його ж. Metal covers of certain Armenian manuscripts and books from Eastern European collections. 36. *На межі між Сходом і Заходом: Матеріали міжнар. конф., присвяч. 90-річчю від дня народження Я. Дашкевича*. Львів, 13–14 груд., 2016 р. Львів, 2018. С. 319–324.
17. **Chrzaszczewski J.** Kościoły ormian polskich. Warszawa, 2001. 160 s.
18. **Deluga W.** New Discoveries on Armenian Art in Poland in the XXIst Century. *Релігійно-культурне життя вірменської діаспори в Україні від її початків до сьогодення. До 650-річчя львівської єпархії Вірменської апостольської церкви*. Львів : Логос, 2018. С. 183–189.
19. **Lechicki Cz.** Kościół Ormiański w Polsce. Lwów, 1928. 182 s.
20. **Łoziński W I.** Patricjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI-XVII wieku. Lwów, 1890. 444 s.; його ж. Złotnictwo lwowskie, Lwów, 1912. 179 s.
21. **Nicieja S. S.** Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986. Wyd. 2, poprawione. Wrocław-Kraków-Gdańsk-Lódź : Ossolineum, 1989. 450 s.
22. **Posłaniec Św.** Grzegorza. Grudzień 1929. № 31.
23. **Vazieux Sabine.** Leon Nafilyan. Architecte (1877-1937). *Université Paris IV – Sorbonne*, Juin. 1995. 188 p.
24. **Wolańska I.** Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902-1938. Warszawa, 2010. 559 s.

References

1. **Biryulov Y.** Zakharevychi: Creators of the capital of Lviv. Lviv : «Center of Europe», 2010. 336 p. [in Ukrainian].
2. **Hayuk I.** Illustrated Encyclopedia of Armenian Culture in Ukraine. Lviv: Afisha, 2012. Vol. I. 992 p. [in Ukrainian-Russian].
3. **Dashkevych Ya.** Armenia and Ukraine, Lviv-New York, 2001, 760 s. [in English, French, Germany]; his same Armenians in Ukraine: the roads of millennia, Lviv : Logos, 2012, 1328 p. [in Ukrainian].
4. **Dashkevych Ya.** Armenian sacral complex from the time of the prince of Lvov. Materials of the international conference «History of Religions in Ukraine». Vol. I. Lviv, 2005. P. 202–210 [in Ukrainian].
5. **Dashkevich Ya., Tryyarsky E.** Armenian-Kypchak inscription from Lviv (1609) and questions of studying medieval monuments of Armenian epigraphy. *Rocznik orientalistyczny*. T. XXXV, 2. S. 123–135 [in Russian].
6. **Grigoryan V.** History of the Armenian colonies in Ukraine and in Poland (Armenians in Podolia). Yerevan, 2005. 290 p. [in Russian].
7. **Kolandjyan S. E.** The city of Gerla and his Armenian manuscripts // Herald of Matenadaran. Yerevan, 1962. P. 499–533 [in Russian].
8. **Lupiy G.** Lviv History and Culture Museum-Reserve «Lychakiv cemetery». *Guidebook*. Lviv : Kamenyar, 1996. 365 p. [in Ukrainian].
9. **Marr N.** Description of ancient Armenian manuscripts and printed books from the archives of the Armenian Catholic Church of St. Nicholas in Kamenets Podolsky. *Report of the Imperial Public library for 1891*. St. Petersburg, 1894. P.11–16 [in Russian].
10. **Russian and Novo-Nakhichevan Diocese of the Armenian Apostolic Church.** The historical path. M., 2013. 429 p. [in Russian].
11. **The mystery of the Alexander Nevsky Cathedral in Melitopol.** URL: www.rus.zp.ua [in Russian].
12. **Franco I.** Abgar-Sołtan. Rusini // Collected Works: in 50 vol. Vol. 29. K., 1981. P. 37 [in Ukrainian].
13. **Abgar-Sołtan.** Józef Jerzy Hordyński-Fed'kowicz – Russian poet in Bukowina: literary sketch, Krakow : Drukarnia «Czasu» Fr. Kluczycki and sp., 1892. 34 s. [in Polish].
14. **Antoniewicz Jan (Boloż).** Features of the secular architecture of Polish Armenians. *Czas*, Kraków, 1895. S. 134–157; About the art of Polish Armenians (architecture, painting, ornamentation). *Historical Quarterly*. Vol. 10, Lviv, 1896. S. 729–730 [in Polish].
15. **Barqcz S.** Lives of famous Armenians in Poland, Lviv, 1856. 485 p.; The history of Armenian history, Tarnopol, 1869. 238 p. [in Polish].
16. **Chookaszian Levon.** About Miniaturist Grigor Milijetsi and Illustrations of the Lviv Gospels of 1197 // Series Bizantina. Studies on Byzantine and Post – Byzantine Art. *Art of the Armenian Diaspora*. Vol. XV. Warsaw, 2018. S. 11–32; Metal covers of certain Armenian manuscripts and books from Eastern European collections. Collection «On the border between East and West: Materials of the International Conference devoted to the 90 th anniversary of the birth of Y. Dashkevych (December 13-14, 2016, Lviv)». Lviv, 2018. p. 319–324. [in English].
17. **Chrzaszczewski Jk.** Churches of Polish Armenians. Warsaw, 2001. 160 s. [in Polish].

18. *Deluga W.* New Discoveries on Armenian Art in Poland in the 21st Century. *Collection «Religious and cultural life of the Armenian diaspora in Ukraine from its beginnings to the present. To the 650 th anniversary of the Lviv diocese of the Armenian Apostolic Church»*. Lviv : Logos, 2018. С. 183–189 [in English].

19. *Lechicki Cz.* The Armenian Church in Poland. Lviv, 1928. 182 p. [in Polish].

20. *Łoziński Wl.* Patricjat and the Lviv bourgeoisie in the 16th-17th centuries. Lviv, 1890. 444 p.; *Złotnictwo lwowskie*, Lviv, 1912. 179 p. [in Polish].

21. *Nicieja S. S.* Lychakiv Cemetery in Lwów in the years 1786-1986. Ed. 2, corrected. Wrocław-Kraków-Gdańsk-Łódź: Ossolineum, 1989. 450 p. [in Polish].

22. *A Herald of the Saint. Gregory.* December 1929. № 31 [in Polish].

23. *Vazieux Sabine.* Leon Nafilyan. Architecte (1877–1937). *Université Paris IV. Sorbonne*, Juin 1995. 188 p. [in French].

24. *Wolańska I.* The Armenian cathedral in Lviv in the years 1902-1938. Warsaw, 2010. 559 p. [in Polish].

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДІЯ АРМЯНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧЕСЬКИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

Гаюк Ірина Яковлевна – кандидат філософських наук, доцент кафедри менеджмента мистецтв,
Львівська національна академія мистецтв, г. Львів

Определены основные проблемы в сфере сохранения историко-культурного наследия армян в Украине и пути их решения. Доказано, что основные проблемы связаны с недостаточным изучением данного сегмента культуры, отсутствием средств на ремонт и консервацию недвижимого и движимого наследия, а также несоблюдением законных требований по сохранению исторического интерьера армянских сооружений при передаче их другим общинам. Показано, что культура армянской диаспоры является важной составляющей культурного поля Украины, и поэтому требует активного ее изучения, сохранения и актуализации. Проблема сохранения этого огромного пласта культуры имеет комплексный характер, и ее решение зависит от скоординированных действий специалистов в области армянской культуры, соответствующих государственных структур и представителей армянской диаспоры.

Ключевые слова: актуализация, армяне, артефакты, архитектура, диаспора, культура, наследие, реставрация

ACTUALIZATION OF THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE ARMENIAN DIASPORA IN UKRAINE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

DPh Hayuk Iruna – docent of the academic department of the art's management
of Lviv National Academy of Arts, Lviv

There are identified the main problems in the field of preserving the historical and cultural heritage of the Armenians in Ukraine and ways to solve it. It is proved that the main problems are connected with insufficient study of this segment of culture, lack of funds for the repair and conservation of immovable and movable heritage, as well as non-observance of the legal requirements to preserve the historical interior of Armenian buildings when it are transferred to other communities. It is shown that the culture of the Armenian diaspora is an important component of the cultural field of Ukraine, and therefore requires its active study, preservation and updating. The problem of preserving this great cultural stratum is complex, and its solution depends on the coordinated actions of specialists in the field of Armenian culture, corresponding state structures and representatives of the Armenian diaspora.

Key words: actualization, architecture, Armenians, artifacts, culture, diaspora, heritage, restoration.

UDC 94 (271.72-11+811.1) (008)

ACTUALIZATION OF THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE ARMENIAN DIASPORA IN UKRAINE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

DPh Hayuk Iruna – docent of the academic department of the art's management
of Lviv National Academy of Arts

The purpose of the research is to identify the main problems in the field of preserving the historical and cultural heritage of Armenians in Ukraine and find the ways to solve them.

The research methodology includes the use of empirical – observation, description and classification, and theoretical – analysis and synthesis, – methods.

The scientific novelty of the work consists in determining the main problems of preservation and actualization of the Armenian cultural heritage and in finding ways to solve them.

Conclusions. The culture of the Armenian diaspora is an essential component of the cultural field of the Ukrainian state, and therefore requires not only active study of it, but preservation and actualization. The question or rather the problem of preserving this powerful stratum of culture is complex, and its solution depends on the

coordination of the actions of specialists in the field of Armenian culture, the relevant state structures and representatives of the Armenian diaspora in Ukraine.

Key words: actualization, architecture, Armenians, artifacts, culture, diaspora, heritage, restoration.

Надійшла до редакції 10.05.2019 р.

УДК 008:599.781

РОЛЬ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО БРЕНДУ

Дичковський Степан Іванович – кандидат педагогічних наук, доцент,
директор інституту практичної культурології та арт менеджменту,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ
orcid.org/0000-0003-4771-4521
doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.2151
227@ukr.net

Розглядається гастрономічний бренд, який надає можливість оживити і диверсифікувати культурний туризм, оскільки він одночасно втілює в собі традиційні цінності і нові тенденції в сучасному суспільстві, а саме повага до місцевої культури, здорового способу життя, автентичності, стійкості. Охарактеризовано роль туристичної дестинації у виборі напряму поїздки, що приведе до зростання на туристському ринку гастрономічних пропозицій, які засновані на локальних продуктах високої якості.

Ключові слова: туристична дестинація, гастрономічний туризм, бренд, національна кухня, гостинність, винний туризм.

Постановка проблеми. Сучасний світ перебуває у стані парадигмальної трансформації, алгоритм якої є невизначеним і непередбачуваним. Цивілізаційно-культурне протистояння в країнах західної демократії спричиняє порушення системи взаємодії багатокультурних спільнот, що, формуючись упродовж тисячоліть, встановили звичаї та традиції оптимальної гостинної взаємодії у результаті міжкультурного діалогу. Відновлення втраченої рівноваги повинно стати імперативом сучасної гуманітарної політики. Одним зі шляхів цього відновлення є культивування середовища, у якому процвітатиме справжня гостинність [13; 47-51]. У туризмі й через туризм індивід «відривається» від звичного домашнього комфорту, побуту, стилю життя, свідомо обмежує кількість речей, якими користується, інакше, ніж удома, харчується тощо. Під час подорожі людина відчуває своєрідний дискомфорт, який гостинність має компенсувати і замінити відчуттям нового комфорту. Згідно з філософією гостинності, «інший» має створити для «подорожуючого» такі умови, за яких він не почувався би «чужим», «стороннім», «відторгнутим» [3]. Сьогодні розвиток туризму одночасно поєднує процеси глобалізації з підвищенням цінності місцевих ресурсів. Світ стає все більш відкритим, проте, туристи шукають нових вражень, заснованих на локальній ідентичності та культурі. Сьогодні туристи бажають відчути реальну автентичність – місцеву кулінарію, приготування їжі місцевими жителями, в їх власному будинку. Peer-to-peer dining – запрошення до столу, знайомство з національною кухнею, майстер-класи з кулінарії, гастрономічні тури [16]. Відомо, що кожен народ має свою національну кухню, яка є невід'ємною частиною національної культури. Багатовікова історія кухні, численні і різноманітні традиції в гастрономічній культурі кожного народу, регіональні кулінарні особливості, безсумнівно, є найбагатшим ресурсом для успішного формування та розвитку в будь-якій країні гастрономічного туризму. В останні роки гастрономічний туризм став одним із найбільш динамічних та креативних видів туризму, що формує нові види закладів гостинності та сприяє диверсифікації туризму локального, регіонального та національного рівня [22; 83-88].

Останні дослідження та публікації. У науковій літературі гастрономія тривалий час розглядалася як допоміжний елемент у туризмі. Поняття «гастрономічний туризм» з'явилися відносно недавно – в 1998 р, для вираження ідеї про те, що люди пізнають інші культури через місцеву їжу. На сьогоднішній день цей термін став повсюдно використовуватися при формуванні туристичного продукту в багатьох країнах світу, а поняття «кулінарний турист» розглядається як окрема демографічна категорія [31; 91-112]. Будучи результатом злиття природних, соціальних і культурних особливостей території, гастрономічний туризм дозволяє задовольнити потребу туристів в автентичних враженнях, відчути «дух території», познайомитися з місцевою культурою і повсякденним життям через кулінарні традиції [25; 30-48].

У моделі гастрономічних уподобань туристів, запропонованої зарубіжними дослідниками виділяють 4 типи туристів: екзистенційний гастрономічний турист знаходиться в пошуку гастрономічних вражень із метою придбати знання про місцеву та регіональну кухню і культуру; він